

Дарё. Дарё тармоғи. Дарё ҳавзаси.

РЕЖА

Дарё тушунчаси. Дарё тармоқларининг
хусусиятлари

Дарё ҳавзаси ва сув йиғиш майдони

Дарё ҳавзасининг табиий- географик
хусусиятлари

Дарё тушунчаси

Табиий чуқурликда ҳаракатланадиган, ер усти ва ер ости сувларидан тўйинадиган ва доимий сув оқимига эга бўлган табиий ўзанга **ДАРЁ** дейилади.

Пском дарёси, Муллала пости

Пском дарёси, Муллала пости

Пском дарёси, Муллала пости

Бош дарё ва унинг ирмоқлари

- Ўс нобайе ибааиеада, ааиаецада аа еуеада қуаеаа аада, аада **аи аа**, ааеааае. Аи аада қаиае ноб хачаеаа қоееаеаа аааеаа хиаа еее аооохаа ауеааа:
- **1. Ибааи аада, еадааоиаае** аада, еада ибааи, ее ибааи аеааи оооаа ауеааа ааиаецада қоееааае. Иааеааи, Аичииеа, Аиоо, Аи, Аоиае, Еаиа, Ие аа хиаааи.
- **2. Еииеаиао аада, еада** ааде хачаеааааае ааиаеа, ее еуеаада қоееааае еки уларгача етиб бормаслик ҳолатлари ҳам кузатилиши мумкин. Иааеааи, Аиоаада, Неаада, Аиеаа, Одае аа аиқаада.
- Аи аада, аа қоееаааеааи аада, еада оиеиа **едикәаде** ааеааае. Едикәада аи аада, аа қоееааае хиааоаа қадаа оадааеаада ауеаааае. Аи аада, аа аааиәа қоееаааеааи аада, еада аедеи÷е оадааеае едикәада, аедеи÷е оадааеае едикәада қоееаааеааиааде уна еееи÷е оадааеае едикәада ааеаааае аа хиаааи

Дарё боши ва қуйилиши

- Ўсгай аёқ ёўдёлёәа ўа аўёаай аа айёлёл ёоа йқёлёл ёоҗаòèèа айёәагаәәагай æйё **ааө, айө** ааа рдёлёләәә.
- Аааө ааө, ёёлёл ёйёлёлй қўёлёлёләагай хйñёлёл аўёña, ааө, айө ёёлёлёләа оёлёл қўёлёләагай æйё қааоёл қёлёлёләә. Ааө, йёлёл оҗоёлёләә ёñа ёаòòа ёдййқ аёлёл қўёлёлә хёлёлёләгаәә.
- Дарёнинг денгизга, кўлга, бирон бошқа каттароқ дарёга қуйиладиган жойи унинг **қуйилиш жойи** дейилади.
- Ёўёлёләәа, аагайёлёләәа қоёлёләәәагай ёёлёлёл ааө, ёаөйёлёл қоёлёлёлёл қёлёлёләа оёлёл оаөййқёлёләагай, ўсгайёлёлёл йоөаёлёләа ёаёлёләәә-ааёлёләәаө хйñёлёл қёлёләәә. Аогай аагайёлёл, ёёл ёўёләәәёл ёоагайёлёл оўёлқёлёләагайёлёл, ёўёләәәёлёлёлёл, йаñаёлёлёл ёаааа аўёләәә.
- Қоөғйқ÷ёлёл хоаоаёлёләәа ўñа ааө, ёаө ааўсгай қоёлёлёлёл қёлёлёләа аòёл айөйәёлёл. Аогай ааө, ёоаёлёлёл ёаòòа қёлёлёл аоғёлёлёләә, ёёлёлёләәа аа маълум мақсадларга истеъмол қилинади. Ўёләёләәәёл ёўйәёлёл ааө, ёаө (Йоөғйа, Оаæагай, җаөаөөйй, Қаөқаааө,)йёл аогай ёёлёлёл булиши йоёлёлёл.

Дарёларнинг қисмларга бўлиниши

Ҳаџ қайиәә әәџ, іә, оіәіә оҗоіәәәә әүәә÷а, әәџәәәәәәі оаџ қәәәәәәәі оіоіәә әәәәәәәәәә қаџаа, қоәәәәәә о÷ қәһіәә әүәәенади:

Юқори оқим

Òıf äàđ, ëàðèíëíã **ркїџè ìкèìëàðè** ó÷óí íèñáàòàí êàòòà íèøàáëëëëàð õîñ әүëәә, øó òóøàëëë ñóâíëíã ìкèø òàçëëëë ҳàì àì÷à êàòòà әүëәәә. Áó үñà үç íàâààòèäà үçàíãà үџìçëү æàðä, íëíëíã æàääë
óíðèçèëè ìèèè êèèèèè

Ўрта оқим

Äàđ, íëíã үџòà ìкèìëäà оіëíã íèøàáëëëë äà ñóâíëíã ìкèø òàçëëëë êàìàүäë. Ýíã íóçèìè, äàđ, íëíã ñóâëëëëëëè ìðòàäë

Қуйи оқим

Äàđ, íëíã **қоәë ìкèìëäà** íèøàáëëë äà ñóâíëíã ìкèø òàçëëëë êàìàүäë. Áó қәһіәә òàçëëë êàìàëëèè íàòèæàñèäà ìкèçèқèäð ÷үëà àíøèàëëë. Äèñàðèүò ҳìëëàðäà дарëнинг қуйи оқимида äàđ, оҗоіëëëë әүëë÷à оíãããë ñóâ íèкãìðè êàìàү àíðàäë.

Дарёларнинг турлари

Дарёлар айрим хусусиятлари бўйича бир неча турларга булинади:

- **Ўлчами бўйича** (катта $F > 50000$ км.кв, ўртача $2000 < F < 50000$ км.кв ва кичик 2000 км.кв $> F$);
- **Оқиш шароити бўйича** (тоғли ва паст текислик);
- **Тўйиниш манбаси бўйича** (ботқоқлик, кўл ва ҳ.к);
- **Сув режими бўйича** (тўлин сув даври баҳор ойларига, йилнинг иссиқ даврларига тўғри келадиган ва серсув);
- **Ўзанининг мустаҳкамлиги бўйича** (барқарор ва беқарор);
- **Музлаш режими бўйича** (музлайдиган ва музламайдиган дарёлар).

Дарёларнинг бошланиши

Булоқлар

Ер ости сувлари

Ботқоқликлар

Кўллар

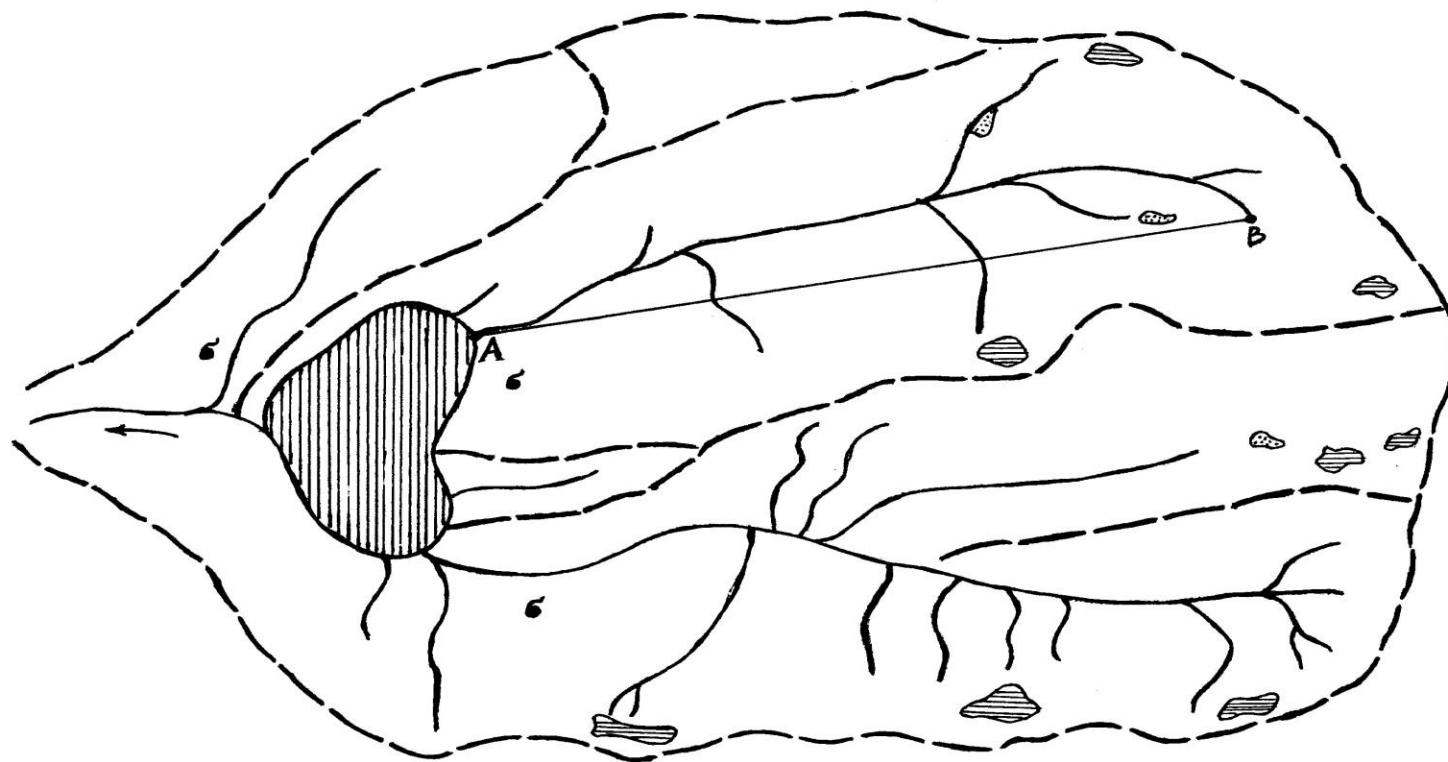
Доимий қор ва музликлар

Дарё тармоғи чизмаси

Дарё тармоғи(системаси) ва гидрографик тўр

Маълум бир худудаги дарёлар, уларнинг ирмоқлари, булоқлар, кўллар, ботқоқликлар, музликлар, доимий қорликлар шу худуднинг гидрографик тўрини ҳосил қилади. Демак, дарё системаси гидрографик тўрнинг бир қисмидир.

8-расм. Дарё системаси ва гидрографик тўр.

- дарёлар, — тоғ тизмалари(сувайирғичлар),
- ☞ музлик, ☞ кўллар, ☞ булоқлар,
- ☞ сув омборлари, ← дарё оқими йўналиши.

Дарё тармоғи хусусиятлари:

Узунлиги

• Дарёларнинг бошланиш еридан қуяр еригача бўлган умумий масофаси унинг узунлиги дейилади

Дарё сойларининг зичлиги

• Дарё ва сойларнинг зичлиги (D) унинг зичлик коэффиценти орқали ифодланади ва маълум ҳудуддаги дарёлар, сойлар, жилғаларнинг умумий узунлигининг ($\sum L$) шу ҳудуд майдонига (F) нисбати, яъни:

$$D = \sum L / F$$

Дарёларнинг эгри-бугрилиги

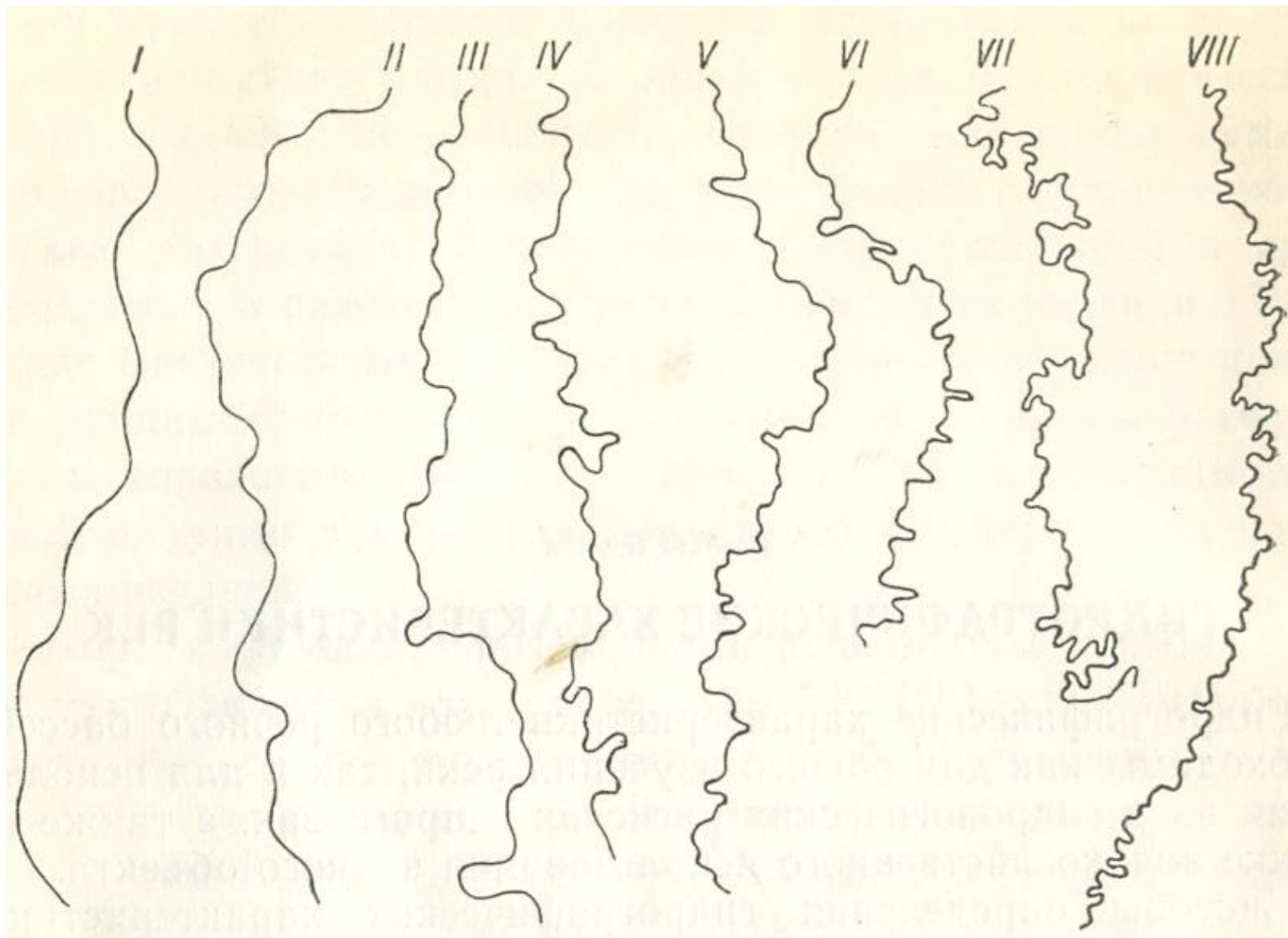
• Дарёларнинг эгри-бугрилиги эгри-бугрилик коэффиценти (R_3) билан тавсифланади.

$$R_3 = L / AB$$

Дарёнинг нишаблиги

• Дарёнинг нишаблиги (S) унинг эридан қуяр еригача бўлган умумий масофаси (L) ва эридан қуяр еригача бўлган умумий масофаси ($H_1 - H_2$) нисбати, яъни:

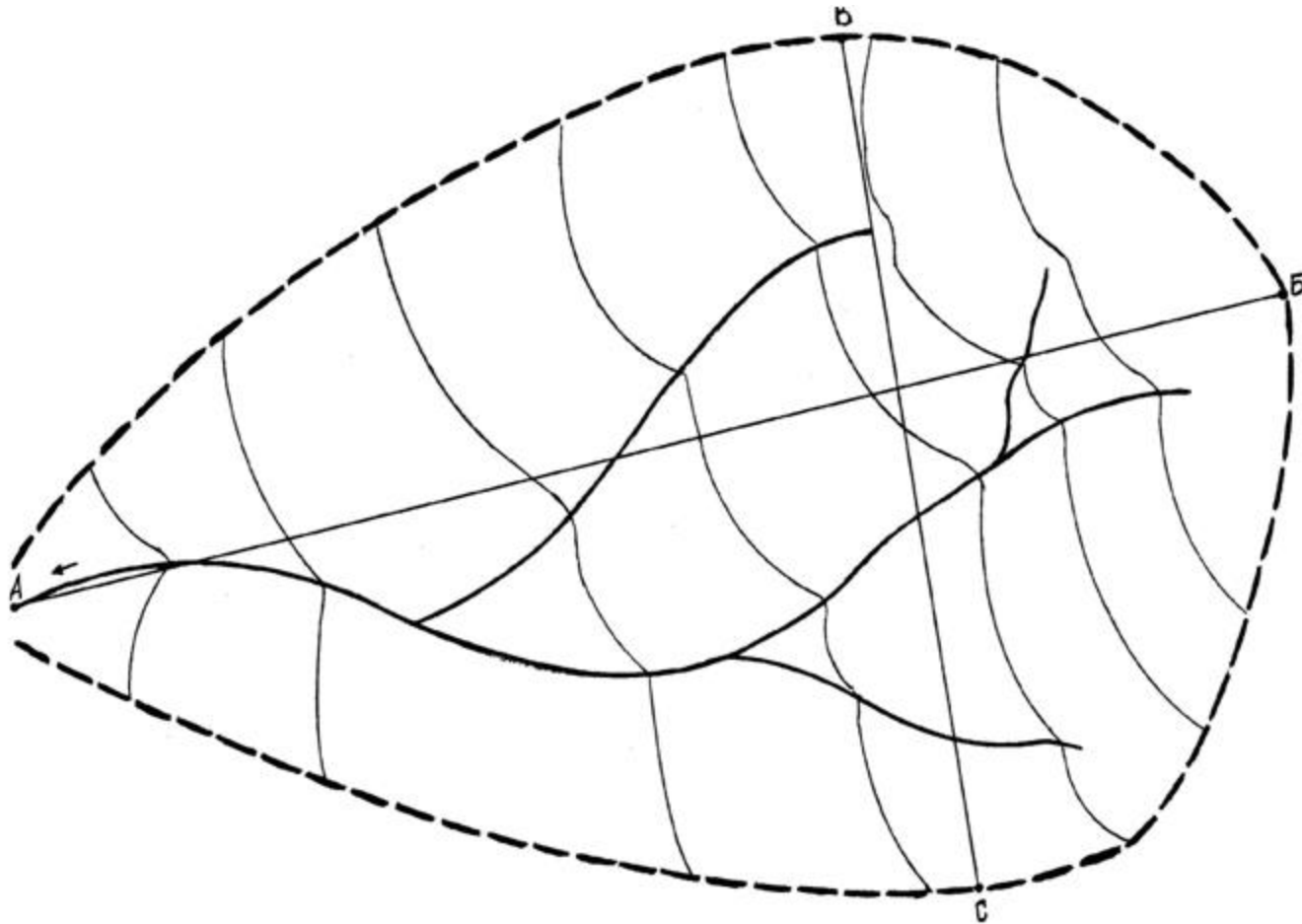
$$S = \frac{(H_1 - H_2)}{L} = \frac{\Delta h}{L}$$

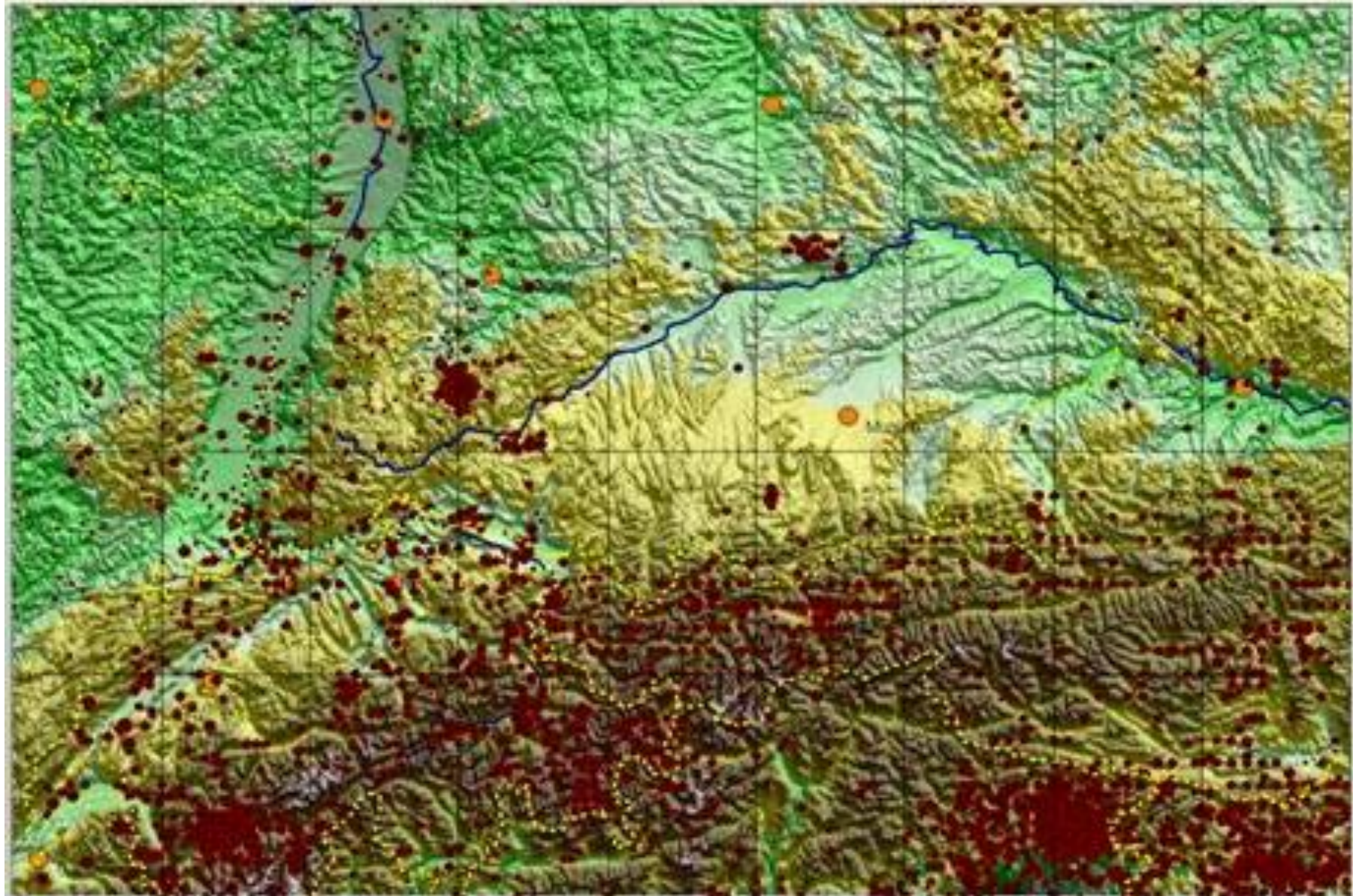

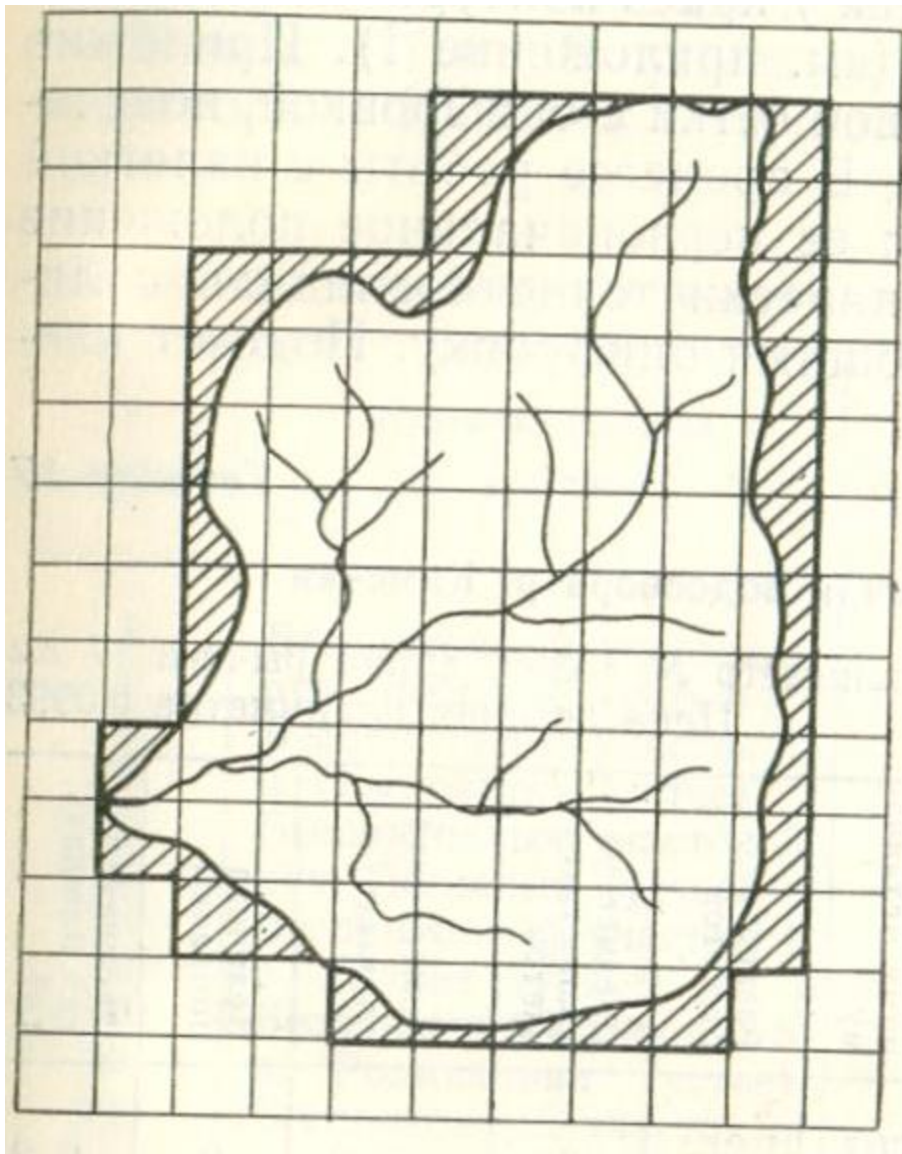
Дарёларнинг эгри-бугрилиги

Дарё хавзаси

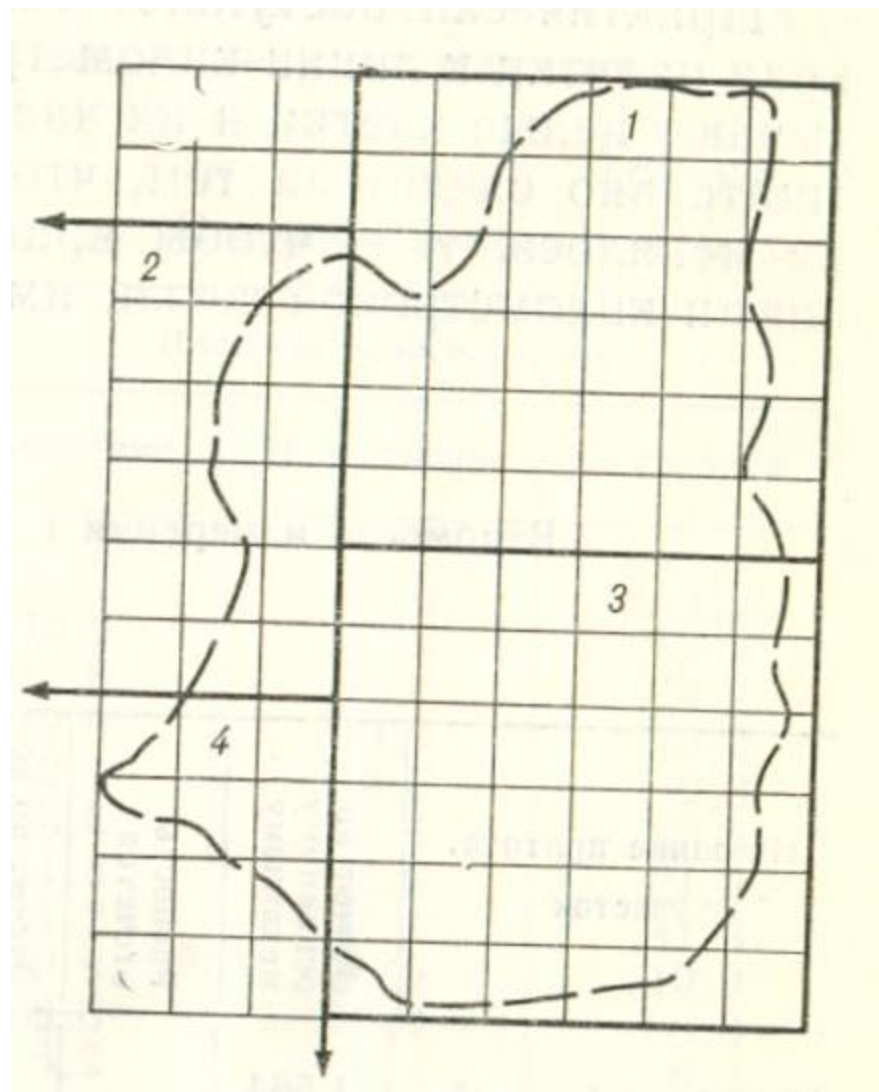
Қўшни дарё ҳавзасидан сув айиргич чизиғи билан чегараланган ер юзасининг бир қисми **дарё ҳавзаси** деб аталади.

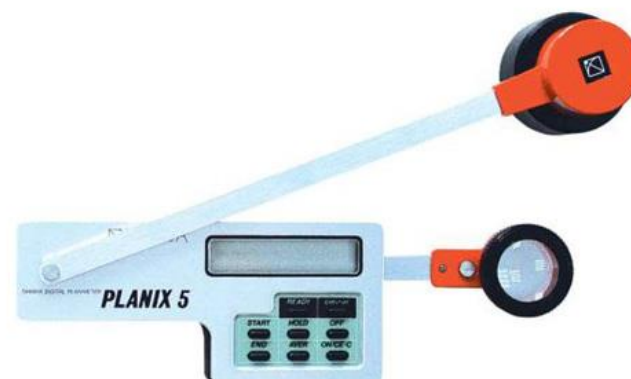
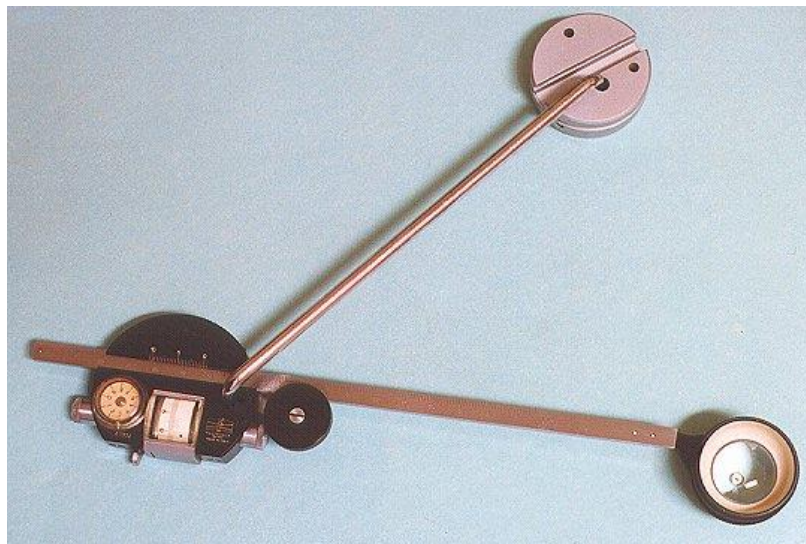

Палетка орқали дарё ҳавзасининг
майдонини аниқлаш

Планиметрлаш орқали дарё ҳавзасининг
майдонини аниқлаш

ПЛАНИМЕТР

Токомиллаштирилган КС кувриметри

Дарё ҳавзасининг табиий-географик хусусиятлари:

Иқлимий

- -----
- -----
- -----
- -----
- -----

Епқич
қатлам

- -----
- -----
- -----
- -----
- -----

Дарёларнинг гидрологик режимига таъсир кўрсатувчи табиий географик омиллар

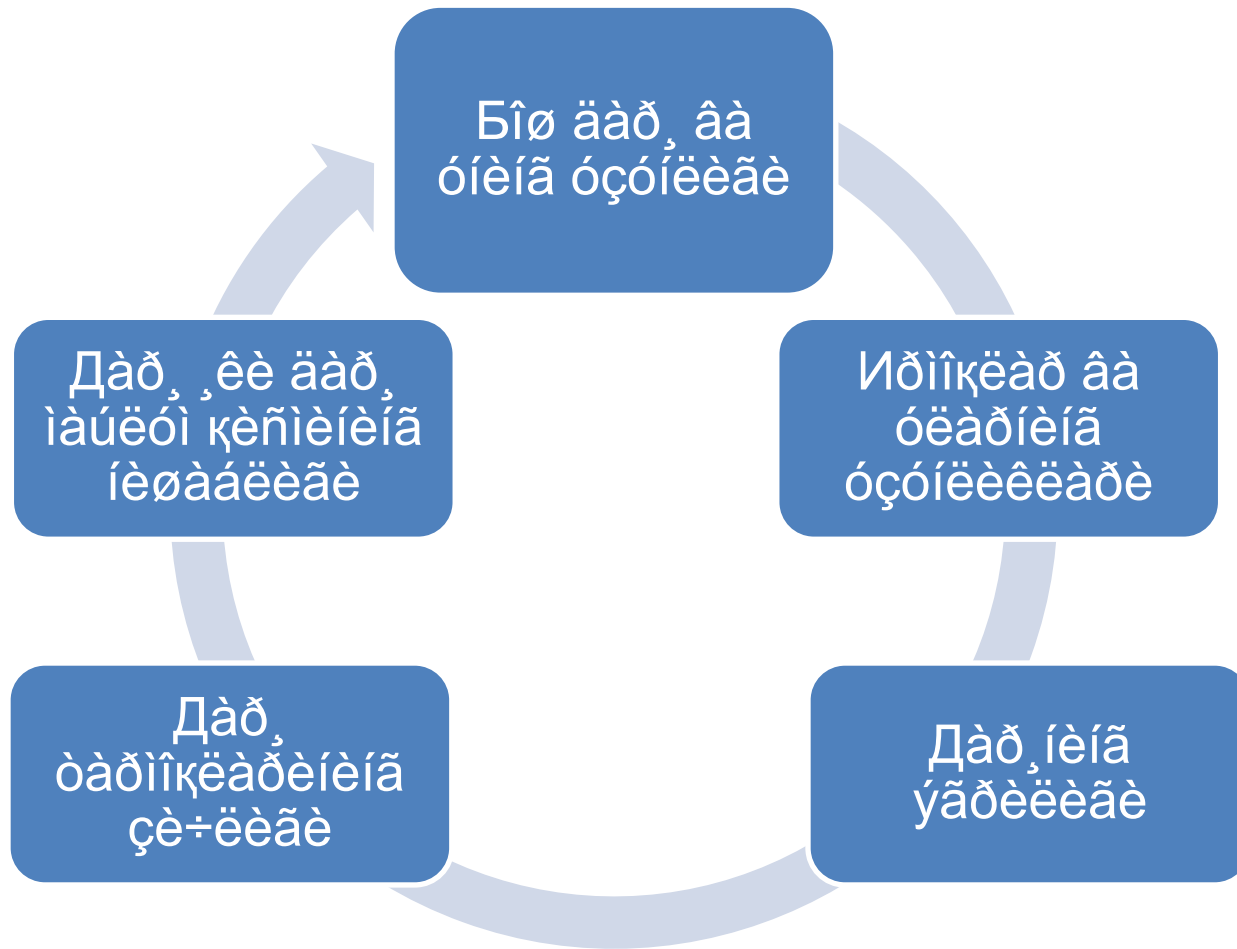
Метеорологик
(иқлимий)
омиллар

атмосфера
ёғинлари
буғланиш
ҳаво ва тупроқ
ҳарорати

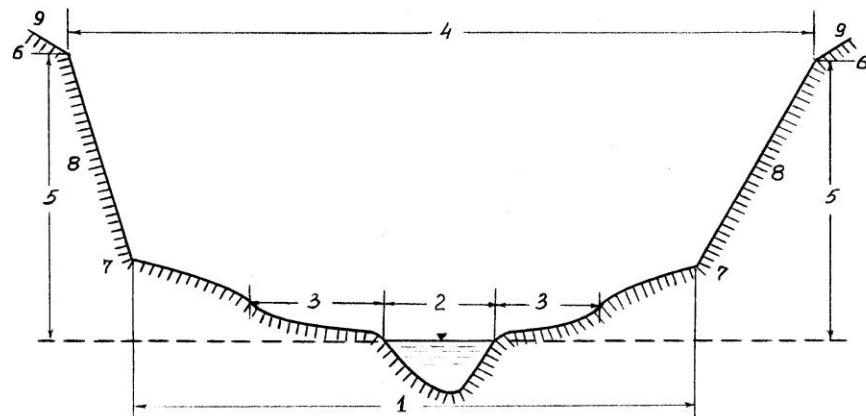
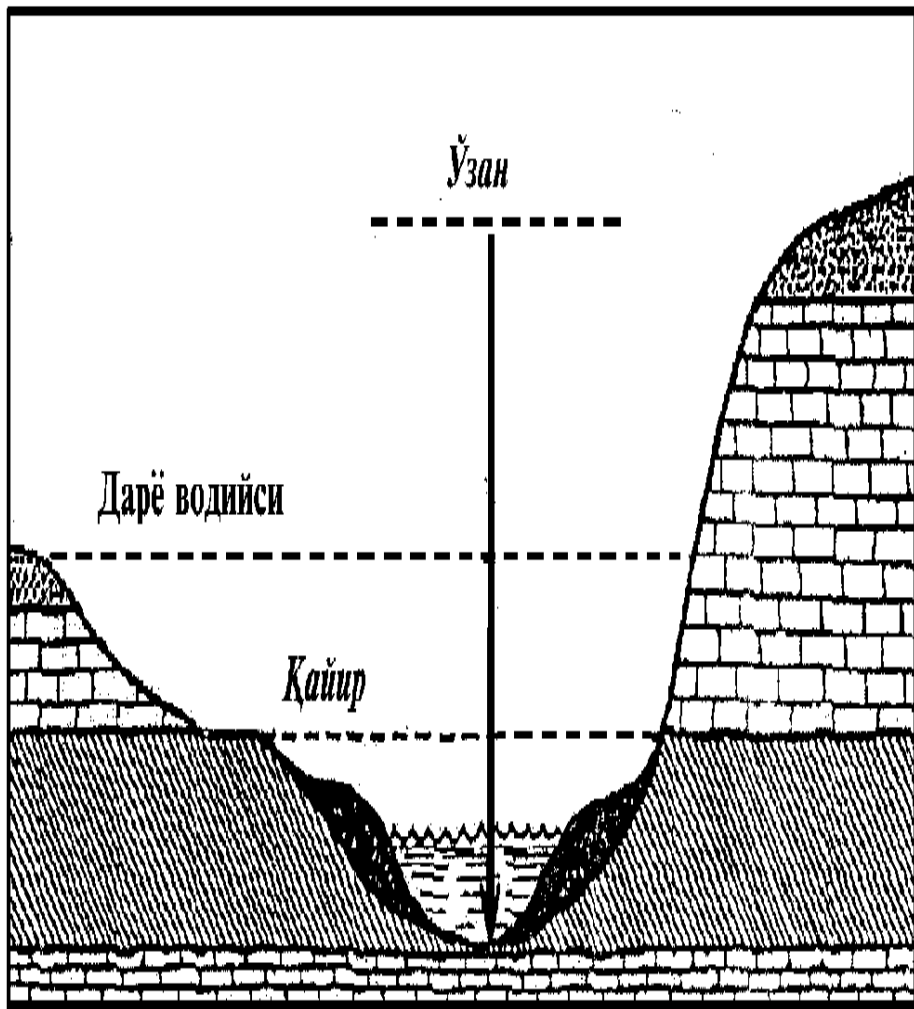
Ёпқич
қатлам
омиллари

дарё ва унинг
ҳавзасининг
гидрогеологик
тузилиши;
рельефи;
тупроқ ва
ўсимлик
қоплами;

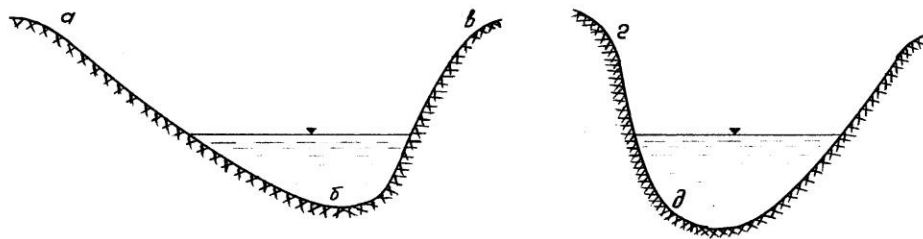
Äàď, çàâçàñèíèíã асосий øàêë àà ÿë÷àì êÿďñàòèè÷ëàðè

Дарё водийсининг тузилиши чизмаси

11-расм, А. Дарё водийсининг кўндаланг қирқими
 1—водий туби, 2—дарё ўзани, 3—қайир,
 4—водий кенгайги, 5—водий баландлиги,
 6—водий қоши, 7—ёнбағир пойи,
 8—водий ёнбағирлари, 9—водийга туташ ерлар.

11-расм, Б. Дарё қирғоғининг турлари
 аб—ётиқ қирғоқ, вв—нисбатан тик қирғоқ,
 гд—жарсимон қирғоқ.

Дарё водийсининг элементлари

Дàð, ўçàíè-âîäèéíèíã îçàð ñóâ ýãàëëäãàí кèñìè

Кàéèð-äàð, äà òíøкèí, èè òýëèí ñóâ êóçàòèëäãàíäà âîäèéíèíã ñóâ áíñàäëãàí кèñìè

Вîäèé òóáè-äàð, ўçàíè âà кàéèð äèðãàëëèääà âîäèé òóáè äãà àòàëääè

Тàððàñàèèð-íààгèðèäèäããàè äíðèçííòàè, èè äèð îç кèýëëèèäà ýãà äýëãàí ìáèíí÷àèèð;

Ëíààгèðèèð-âîäèé òóáèèè èèèè, íäãàí ÷ããàðèèääà òóðóâ÷è äà äàð, äà кàðäà кèý æíèèèðãàí ìáèííèèð

Вîäèé кíøè-âîäèé óçóíèèèè äýèè÷à, íààгèðèèðèííã ýíã ðкíðè íóкàèèèèèè òóòàøèèèðóâ÷è ÷èçèк

Тàëüäãã-äàð, óçóíèèèè äýèè÷à ўçàíäããè ýíã ÷óкóð íóкàèèèèèè òóòàøèèèèèèè ýãðè ÷èçèк

Дарёларнинг тўйиниш манбалари

Ўмғирлар

Ер ости
сувлари

Дàđ, ëàđ
òўéèíèøèíèíã òўđò
ìàíáàè

Қор қатлами

Тоғлардаги қор ва
музликлар

Мустақил ишлаш учун топшириқ